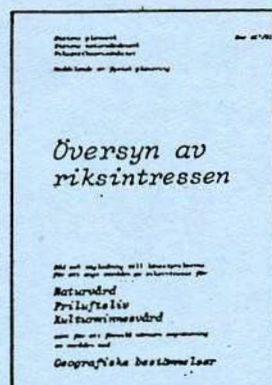

Översyn av riksintressen...

Mv
(Dr.)

RIKSANTIKVARIEÄMBETET PROMEMORIA
1985-09-23

Bilaga till
statens planverks
meddelande
Dnr 407/85

Översyn av områden av riksintresse för kulturminnesvården

Allmänna råd

- yttre förutsättningar
- riktlinjer och ramar för urvalet
- avgränsning och skyddsbehov
- register över riksobjekt
- exempel på registerblad (bilaga)

Yttre förutsättningar

Inför arbetet med den fysiska riksplaneringen gjordes en genomgång och ett urval av de från bevarandesynpunkt mest värdefulla natur- och kulturmiljöerna i vårt land. Kulturminnesvårdens urval redovisades i civildepartementets serie Underlagsmaterial (U 23). I samband med remissbehandlingen av detta underlagsmaterial och rapporten Hushållning med mark och vatten (SOU 1971:75) gjordes även vissa kompletteringar som ett resultat av programskedet i den fysiska riksplaneringen. I samband med att denna vägledning remissbehandlades översändes en kopia av denna förteckning över riksintressena till respektive länsstyrelse.

Motiven som gällde när kulturminnesvårdens riksintressen valdes ut för den fysiska riksplaneringen, är fortfarande aktuella

Beträffande flertalet av dessa områden var stat och kommun överens om värdet och vilka åtgärder som erfordras för att detta värde skall kunna bibehållas. *Det torde således inte finnas anledning att ompröva huvudparten av urvalet.* Kommunerna har också genomfört ett mycket omfattande och ambitiöst arbete för att tillgodose områdenas skyddsbehov i bl a riktlinjer och bestämmelser i kommunöversikter och markanvändningsplaner. Dessa bör således i många fall kunna överföras oförändrade till de nya översiktsplanerna.

Redovisningen av riksintressena 1969 skedde med starka reservationer för att det fanns brister i materialet. Man hade ju tidigare över huvud taget inte gjort någon sådan rikstäckande redovisning av kulturminnesvårdens intressen. Sedan detta första urval företogs 1969 har dock kunskapsläget förbättrats avsevärt genom inventeringar, utredningar och inte minst vid den systematiska genomgång som skett av kulturmiljön i arbetet med att upprätta regionala och kommunala program för kulturminnesvården.

Förutsättningarna förändras också på annat sätt - här formulerade i förslaget till ny plan- och bygglag (se sid 440): "Det är givet att motiven för bevarande förändras och att synen på vad som är mer eller mindre värdefullt inte förblir densamma. De senaste decenniernas utveckling har också inneburit betydande åsiktsförskjutningar i dessa avseenden. Den har exempelvis fört med sig en ny betoning av de sociala skälen för att bevara en historisk kontinuitet i miljön och att förena för-

Vitterhetsakademiens bibliotek

18400 000066947

nyelsen med en varsam förvaltning av kvaliteterna i den befintliga bebyggelsen. Den har också fört med sig en mycket starkare betoning av det lokala perspektivet på bebyggelsens och kulturlandskapets värden. Samtidigt har tyngdpunkten i planeringen för bevarande ytterligare förskjutits från enstaka, särskilt värdefulla kulturminnen till samlade kulturmiljöer. I den här utvecklingen har både målet att bevara och formerna för bevarande mer och mer integrerats i kommunernas fysiska planering".

I några avseenden var inte heller utgångspunkterna för urvalet 1969 desamma som gäller för urvalet idag. Bestämmelserna i förslaget till naturresurslag skall till exempel gälla överallt, d v s även inom tätorterna. Beträffande den begränsning av områdena som enligt lagförslaget bör ske i förhållande till tidigare gjorda bedömningar se de särskilda större områden av betydelse för kulturminnesvården sid 7. I lagförslaget har vidare en begränsning skett av områden med särskilda geografiska riktlinjer (vissa älvar, insjöområden m m).

Riktlinjer och ramar för urvalet

Enligt den proposition till naturresurslag som nu läggs på höstriksdagens bord bör kriterierna ses över för vad som är att betrakta som områden av riksintresse. Som skäl anges bl a att de av riksdagen tidigare givna riktlinjerna för den fysiska riksplaneringen nu lagregleras som delar i en bred naturresurslag, där det också ingår allmänna hushållningskrav - ett grundskydd - som alltid skall tillämpas. De s k större områdena av betydelse för kulturminnesvården nämns där särskilt bland sådana områden, som borde kunna begränsas i förhållande till tidigare bedömningar med tanke på det skydd de nu kommer att få.

Vad som utgör riksintresse kan knappast definieras entydigt eller fixeras vid en fast punkt på en värdeskala. Många gånger skiljer sig också områdena åt så mycket till innehåll och karaktär att de över huvud taget inte är direkt jämförbara sinsemellan. Skyddsbehovet och tyngden i de motiv som angivits för urvalet i varje enskilt fall blir då utslagsgivande för urvalet. Stora krav måste därför ställas på att motivet för urvalet anges på ett nyanserat och träffande sätt.

Kulturvärdena i de utvalda områdena skall vara så stora att områdena har få motsvarigheter i regionen, i riket eller internationellt sett

Med kulturvärden avses vetenskapliga och upplevelsemässiga värden i den av människan odlade, byggda och påverkade miljön som huvudsakligen har sin grund i historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värderingar.

Enligt lagförslaget till naturresurslag bör urvalet av riksobjekt särskilt väl belysa olika skeden i natur- och kulturlandskapets utveckling. Man kan därför dra slutsatsen att det sammantagna urvalet av områden som väljs ut med utgångspunkt från historiska och kulturhistoriska värderingar också skall ge en god och tämligen fullständig bild av den historiska och kulturhistoriska utvecklingen i landet. I beslut om kulturpolitiken har riksdagen tidigare t ex uttalat att kulturminnesvårdens insatser bör gälla hela samhällets historia. Skall urvalet av skyddsvärda miljöer och objekt spegla hela samhällets historia och kontinuitet i utvecklingen förutsätter detta givetvis att urvalet också för en stor bredd. Områden med olika kulturhistoriskt innehåll kan ju inte ersätta varandra.

Målsättningen bör således vara att det sammantagna urvalet skall ge oss ett så komplett åskådningsmaterial som möjligt

- o av samhällsutvecklingen i landet - en rättvisande och väl vägd helhetsbild av det förflutna. I arbetet med kulturminnesvårdsprogrammen har miljön studerats sektor för sektor från denna utgångspunkt.
- o i tidsperspektivet av den historiska och kulturhistoriska utvecklingen samt en så bred och representativ bild som möjligt av varje fas i denna utveckling.
- o av de regionala skillnaderna i denna utveckling. Naturförustättningarna har ju exempelvis haft en mycket stor betydelse för människans försörjning i alla tider och påverkat utvecklingen på olika sätt i olika delar av landet. Som underlag när det t ex gäller det agrara kulturlandskapet kan utnyttjas det tidigare översända förslaget till regionindelning, som våren 1985 överlämnades till Nordiska ministerrådet.

Urvalet är dock sällan så enkelt att det i varje val-situation bara finns ett område att välja som har denna kvalitet och vetenskapligt - pedagogiska karaktär. Flera områden kan t ex ha likartat eller snarlikt kulturhistoriskt innehåll utan att detta därför är direkt jämförbart. De kulturhistoriska dragen från ett visst tids-skede framträder kanske inte heller så påtagligt på grund av överlagringar som skett under andra epoker. Skälet varför ett av områdena måste sättas framför de andra brukar då kunna sammanfattas i en värdegrundande egenskap hos området - i allmänhet är det flera sådana egenskaper som pekar åt samma håll - här kallade kriterier. Det kan vara egenskaper hos *innehållet* och *möjligheterna att uppleva* detta, det aktuella *tillståndet* inom området, *möjligheten att bibehålla* värdet, *förekomstfrekvensen* i förhållande till liknande områden o s v som särskilt starkt har påverkat urvalet.

Sådana beskrivande kriterier består vanligen av motsatspar av typen: *sällsynt* (rar, unik) - *representativ* (karaktäristisk), *mångformig* (sammansatt, komplex) - *enhetlig* (homogen), *levande* - *övergiven* (relikt, fossil) o s v. Ett område som karakteriseras med den ena egenskapen i ett sådant motsatspar kan i och för sig ha lika stort värde som ett område som karakteriseras med dess motsats, men beskrivningen ger oss en närmare uppfattning om av vad slags karaktär värdet är. Givetvis skall då dessa kriterier hänföra sig till området som helhet och inte till enskildheter och detaljer i detta.

Kriterier beträffande innehållet

Från kulturhistorisk synpunkt måste det i första hand vara avgörande för urvalet att området har något att berätta om sin tid d v s att det genom sitt dokumentvärde förmedlar kunskaper om äldre tiders förhållanden.

Att innehållet är *karaktéristiskt* (typiskt, representativt) för ett visst tidsskede eller för en speciell bruksform är givetvis av stort värde. *Märklig* och *säregen* (särpräglad) är egenskaper som talar om att värdet hos ett område består i att dess kulturhistoriska innehåll på ett intressant och markant sätt skiljer sig från vad som är typiskt för regionen. *Enhetlighet* och *homogenitet* kan i vissa fall vara av värde t ex för upplevelsen av en speciell epok eller av helheten i en anläggning från ett visst tidsskede. Att det kan vara ett värde att en bebyggelsemiljö eller annan kulturmiljö är rikt *sammansatt* (komplex, mångformig) vittnar bl a våra gamla stadskärnor om.

Kriterier av upp-
levelsemässig karaktär

Det är givetvis också ett värde om det kulturhistoriska innehåll som föranlett urvalet framträder *pedagogiskt tydligt* om det t ex kan ge en historisk upplevelse.

Det kan också finnas områden som i sig har så stora värden - exempelvis från miljömässig eller konstnärlig synpunkt - att det är dessa värden som utgör det egentliga skälet för urvalet och att dessa helt överskuggar de värden av mera vetenskaplig - pedagogisk karaktär som här tidigare nämnts.

Kriterier beträffande tillståndet i området

Att helheten i ett område är *välbevarad* (orörd, ursprunglig, oförvanskad, saknar sentida ingrepp) är givetvis ett värde. Därigenom blir det dokumentariska värdet större, de kulturhistoriska sammanhangen lättare att utläsa, utvecklingen lättare att förstå och kulturvärdena framträder tydligare.

Kriterier beträffande förekomsten (frekvensen)

Om ett område har så stora kulturvärden att det klart höjer sig över andra områden och det därtill är *sällsynt* (unik, en raritet, av ovanligt slag, eller kanske det enda kända kvarvarande exemplet från ett speciellt utvecklingsförlopp) måste urvalet i de flesta fall anses vara självklart.

Under senare år har intresset allt starkare inriktats mot bevarandet av större miljöer. Samtidigt med att miljösynpunkterna betonats har intresset också vidgats från de unika företeelserna mot de karakteristiska, men ofta mer anspråkslösa delarna av miljön, som kan vara väsentliga för upplevelsen och förståelsen av denna. För urvalet av sådana områden måste gälla - förutom att det verkligen finns ett innehållsmässigt värde man vill slå vakt om - att just de *representativa* (karakteristiska, typiska) egenskaperna är tydligare, lättare att iaktta eller sammanhangen lättare att förstå i det område som väljs ut än i övriga områden med likartad karaktär.

Kulturvärdena skall vara avgörande för urvalet men därutöver måste ställas ytterligare villkor

Kriterier beträffande
områdets storlek

Kulturminnesvården har tidigare till väsentlig del gått ut på att bevara enstaka objekt/kulturminnen. Åtskilliga av dessa är det ett nationellt intresse att bevara. Flertalet åtnjuter dock redan lagskydd så till vida att det fordras särskilt tillstånd från länsstyrelsen för att ta bort eller väsentligt förändra dem, i åtskilliga fall också för att förändra deras närmaste omgivning. *Enstaka objekt/kulturminnen* som kan skyddas tillräckligt med entydig speciallagstiftning bör inte tas med i urvalet - oberoende av det kulturhistoriska värdet. Endast när dessa behöver ett betydligt vidare miljöskydd än vad speciallagstiftningen kan erbjuda bör naturresurslagens bestämmelse om riktintresse (2 kap 6 § andra stycket) utnyttjas.

Inför den fysiska riksplaneringen angavs 1969 som urvalskriterium att kulturminnesvårdens riksintressen kan innehålla en eller flera kategorier kulturminnen - forn lämningar, bebyggelse, industriminnen etc - av allmänt intresse eller karakteristiska för området men att *de områden var av speciellt intresse som ger en samlad bild av ett kulturhistoriskt utvecklingsförlopp eller en epok.*

I inventeringsmaterialet ingick även en kartredovisning över enstaka objekt/kulturminnen. Denna visade sig dock vara alltför detaljerad och kunde därför inte föras vidare i säkerställandearbetet under planeringsskedet. Vid redovisningen på karta av miljöerna skedde vidare en generalisering så till vida att områden på mindre avstånd från varandra än 1000 meter sammanfördes till en miljö - och 500 meter om områdena var under 50 hektar. Med tanke på den funktionella aspekt miljöbegreppet har inom kulturminnesvården bör sådana sammanbindningar undvikas mellan miljöer där det kulturhistoriska innehållet är av olika karaktär.

Kriterier beträffande
skyddsbehovet

Mot bakgrund bl a av det grundskydd kulturvärdena får genom naturresurslagen har man i lagförslaget förutsatt att en begränsning kommer att ske av riksintressena i förhållande till tidigare gjorda bedömningar. Särskilt har då nämnts friluftslivets riksintressen och de s k större områdena av betydelse för kulturminnesvården.

Med tanke på den restriktivitet som måste iakttas bör därför i urvalet ingå endast sådana områden som verkligen har största kulturhistoriska värde. När det gäller kulturmiljön kan detta sägas vara avsett i första hand för samlade miljöer och mönster i större landskapsavsnitt som återspeglar olika former av mänsklig verksamhet.

De s k större områdena av betydelse för kulturminnesvården

Begreppet "miljö av riksintresse för kulturminnesvården" kommer således i princip att ersättas av "områden som är av riksintresse på grund av sina kulturvärden" - här har även uttrycket "riksobjekt" utnyttjats. Begreppet "större område av betydelse för kulturminnesvården" kommer där- emot inte att få någon motsvarighet i den nya lagstiftningen.

Några enstaka av dessa s k större områden av betydelse för kulturminnesvården t ex innerstaden i Stockholm med Djurgården och Araslövs farmer i Kristianstads län som är av miljökaraktär, kan visserligen ha så stort värde från kulturhistorisk synpunkt och ha sådant behov av skydd att de utgör självklara riksobjekt enligt lagförslaget. För det stora flertalet gäller dock att kulturvärdena inte har kunnat preciseras tillräckligt för att så omfattande markområden skall kunna behållas som riksobjekt enligt den nya lagstiftningen.

I samband med planeringsskedet av den fysiska riksplaneringen angav riksantikvarieämbetet bl a i planverkets rapport 44 del 6 (sid 32-37) att flertalet av de större områdena borde kunna avföras som sådana i planerings- sammanhang så snart skyddsbehovet inom dessa preciseras geografiskt och tillgodosetts inom ramen för den kommunala planeringen även om dessa större områden givetvis fortfarande utgör särskilt intressanta områden för kulturminnesvården och från vetenskaplig synpunkt.

I flertalet av de större områdena gjorde man redan inför programskedet en sådan precisering genom att lyfta fram miljöer av riksintresse för kulturminnesvården inom de s k större områdena. Arbetet med kulturminnesvårdsprogrammen, inventeringar och utredningar bör nu ha givit tillräckligt material för att innehållet skall kunna preciseras där man icke gjort detta tidigare eller där man nu vill ge riksintressestatus åt ett avsnitt av ett sådant större område. Inför de diskussioner som nu skall tas upp med kommunerna om översynen av riksintressena kan det dock vara viktigt att erinra om att det är det tidigare schematiska urvalet med både miljöer och s k större områden som tillsammans utgjorde en helhet som nu skall ersättas av de nya, mera preciserade urvalet.

De möjligheter som finns till samordning skall givetvis utnyttjas

Att naturlandskapet har en mycket stor betydelse för kulturmiljön har berörts tidigare. I flera avseenden har naturvården och kulturminnesvården också en likartad målsättning. Båda sektorerna vill ge ett historiskt och geografiskt perspektiv på dagens natur- och kulturmiljö

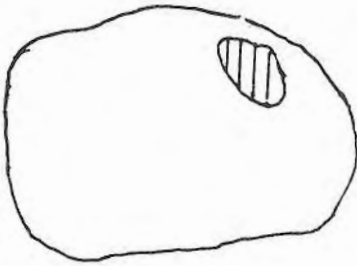
och båda syftar till att slå vakt om dokument för den framtida forskningen, att lyfta fram studieobjekt för utbildningen och för den enskilda människan visa på vad som är sevärt och som kan underlätta för henne att förstå hur natur- och kulturlandskapet uppstått, utvecklats och alltjämt förändras. De faktorer som ger ett område dess naturvärde eller kulturvärde gör också många gånger området intressant för turism och rekreation.

Givetvis förstärks bevarandevärdet om flera av bevarandesektorernas intressen på detta sätt sammanfaller inom ett och samma område. *Vid urvalet är därför helhetssynen på natur- och kulturlandskapet viktigt.* Givetvis har varje sektor att ta till vara sina specifika intressen i urvalet - i synnerhet gäller detta om det urval som sker för den framtida forskningen. Naturvårdsverket och riksantikvarieämbetet förutsätter att urvalet nu sker i samverkan mellan de båda sektorerna - och att detta leder till ett bättre urval - inte minst mot bakgrund av den helhetssyn på natur- och kulturlandskapet som nu håller på att växa fram.

Avgränsning och skyddsbehov

Av planverkets meddelande Dnr 407/85 framgår att kommunerna och länsstyrelserna överväger hur den närmare avgränsningen av områdena och hur bevarandevärdena skall beaktas vid planläggning och tillståndsbeslut. Hur kommunen avser att tillgodose riksintressena anges sedan i den kommunala översiktsplanen. Skulle det i något fall råda delade meningar mellan stat och kommun om hur riksintresset skall tillgodoses framgår även detta av översiktsplanen och länsstyrelsens granskningsyttrande som fogats till denna.

Det är angeläget att det finns en klar och tydlig dokumentation av vad som utgör område av riksintresse men det är också viktigt att komma ihåg att naturresurslagens skydd hänför sig till åtgärder. Lagskyddet gäller således även utanför det område som avgränsats som riksintresse - om riksintresset påtagligt skulle skadas av en viss åtgärd utanför det avgränsade området.

I samma meddelande (se sid 4-5) framgår också att innehållet kan differentieras och skyddsbehovet nyanseras inom ett område på det sätt som anges på vidstående figur.

Som kartunderlag används i första hand topografisk karta, ekonomisk karta eller översiktskarta (huvudversionen) beroende på vilken kartskala som är lämpligast för kartredovisningen på en A4-blankett.

Register över riksobjekten

MALL

1) _____

2) _____

Sid 1 ()

REGISTERBLAD

K

3) _____

OMRÅDE (DELOMRÅDE) AV RIKSINTRESSE FÖR KULTURMINNESVÅRDEN

i 4)

5) Nr 6)

LÄN

7)

KOMMUN(ER)

8) antal delområden:

9) Karta:10) Läge:11) Area: _____ ha12) Kulturgeografisk(a) region(er):13) Naturgeografisk(a) region(er):14) Specifikation av naturförutsättningar:15) Vilka motiv har i första hand styrt urvalet:16) Eventuella kompletterande värden:17) Innehåll (sektorvis, tidsskede, sökord)18) Förutsättningar för att kulturvärdena skall bibehållas:19) Säkerställandeläge:20) Området berör område av riksintresse för naturvård nr _____
och område av riksintresse för friluftsliv nr _____21) Området ingår även i _____

kommun(er)

län (land)

REGISTERBLAD

3) _____

22) Områdets huvuddragSammanfattande värdetext23) Anmärkningar24) Källor:

Här föreslås de uppgifter som skall föras in under resp position på mallen till registerblanketten sid 10-11.

Med VERSALER anges UTKAST eller FÖRSLAG, LÄN, OMRÅDESNAMN och KOMMUN.

Positionsbeteckningar stryks under.

- Pos 1) Namn på den som ställt samman informationen. Exempel:
M Gårdö
J E Tomtlund
- 2) Under arbetet anges här UTKAST eller FÖRSLAG. Detta avlägsnas när registerbladet färdigställts.
- 3) Datum för registreringen: år-månad-dag
Även reviderat år-månad-dag
- 4) LÄN där området ligger (anges i KLARTEXT). Länsbokstaven anges i pos 5. Sträcker sig området in i något annat län (land) anges detta i pos 21.
- 5) Områdets (delområdets) löpnummer inom länet anges med länsbokstav och siffra. Börja om möjligt numreringen i sydväst på kartan, sluta i nordost. Begreppet delområde används när en miljö av särskilt intresse eller med ett skyddsbehov av annorlunda karaktär än omgivningen har avgränsats inom riksobjektet. Numrering av delområden sker enligt följande exempel. Om riksobjektet har nummer AC 004 får delområde 2 inom detta nummer AC 004,2.
- 6) OMRÅDETS NAMN. En kort karakteristik såsom by, koppargruva, bruk, fiskeläge som tillägg till namnet kan öka informationsvärdet. Försök välja unika namn. I vissa fall behövs någon form av lägesangivelse för att undvika förväxling med andra områden som har samma namn.
- 7) KOMMUN(ER) anger i klartext var området ligger. Kommunnummer anges inom parentes. Sträcker sig området in i ett annat län anges detta i pos 21.
- 8) Förekommer delområden anges här det totala antalet delområden inom riksobjektet.
- 9) Topografiskt kartblad anges med alfanumerisk beteckning. Exempel: 25 G, 26 G, 20 H NV, 20 H NO. Utnyttjas flera blad av samma storblad skrivs hela kartbeteckningen ut.
- 10) Finns en utpräglad intressetyngdpunkt anges läget för denna i koordinater - annars anges områdets mittpunkt. Koordinaterna anges för närmaste en-kilometerspunkt.
- 11) Ytberäkning utföres vid behov. Med tanke på kartredovisningen kan det vara av intresse om området är mer eller mindre än 100 ha.
- 12) Kulturgeografisk region anges med nummer och benämning enligt det förslag till regionindelning som överlämnades till Nordiska ministerrådet våren 1985. Exempel: 12 Mälardalens odlingsbygder

passerat avsnitt av historien/kulturhistorien. Bland dessa kan man dels urskilja områden som valts ut för att de ger en helhetsbild framför allt av ett *tidsskede* t ex ett bestämt skede i utvecklingen eller ett *kontinuerligt* utnyttjat område, dels urskilja områden där det framför allt är innehållet som belyses inom en särskild *sektor av samhället* t ex utvecklingen under olika tider inom en och samma näring, kring en och samma energi- eller råvarukälla etc eller inom en mera *komplex* miljö.

En stor grupp i det nuvarande urvalet består av områden som valts ut på grund av sitt egenvärde eller för att de innehåller ett kulturminne av enastående, märklig karaktär - en klenod. Givetvis utgör dessa en samling väl valda exempel på den samhällsutveckling som har ägt rum men ofta är det inte möjligt att avgöra om det framför allt varit den vetenskapligt/pedagogiska aspekten som varit avgörande för urvalet eller huvudsakligen de upplevelsemässiga värdena. Vad det är man vill slå vakt om råder det då ingen tvekan om. Materialet bör därför kunna delas upp i *exempel på fornlämningsmiljöer*, *exempel på bebyggelsemiljöer* (eller andra anläggningar från historisk tid) och *exempel på markanvändning* eller kombinationer av dessa där detta kanske är lämpligare.

I urvalet kan också ingå områden, där urvalet i högre grad skett på grund av områdets upplevelsemässiga värden. Det kan t ex gälla rikt sammansatta miljöer, där man snarare vill slå vakt om *miljövärdena* än de strikt vetenskapligt/pedagogiska.

Det finns givetvis också områden med kulturvärden där det inte är den historiska aspekten som i första hand motiverar urvalet. Det kan då t ex vara fråga om områden där de *gestaltningmässiga* värdena (arkitektoniska, konstnärliga etc) överväger.

Ett exempel som visar att ett område kan avgränsas på olika sätt beroende på vad det är man vill lyfta fram:

Ett område längs en forntida vattenled som valts ut därför att man vill visa hur själva vattenleden som kommunikationsled genererat utvecklingen i ett område med bronsåldersboplatser, rösen, hällristningar och andra bronsålderslämningar avgränsas förmodligen inte på samma sätt som om man hade velat visa en känd bronsåldersmiljö av monumentkaraktär. Är det enbart egenvärdet hos hällristningsmiljön eller röseområdet som föranleder urvalet kan det t o m vara tillräckligt att avgänsa detta område för sig.

Pos 16) Under pos 15 anges det eller de motiv som i första hand föranlett urvalet. Här kan på motsvarande sätt anges andra värdefulla egenskaper i området, som visserligen kan ha bidragit till men inte utgör det primära motivet för urvalet.

17) För att underlätta jämförelser bör även en grovsortering kunna ske med hänsyn till innehållets karaktär dvs det innehåll som föranlett urvalet. I synnerhet gäller detta när områdena valts ut därför att de innehållsmässiga sammanhangen - t ex utvecklingen inom en viss näring - belyses särskilt väl i dessa.

En sortering efter innehåll bör kunna följa ungefär samma schema som analysen i kulturminnesvårdsprogrammet eller sektoruppdelningen i den fysiska riksplaneringen. Bland de areella näringarna bör förutom *jordbruk* (med boskapsskötsel och eventuellt ytterligare komplement av husbehovskaraktär såsom t ex skogsbruk) särskiljas *jakt och fångst* (där även husbehovsfiske kan ingå) samt *rennäring* och *fiske* (där fisket svarar för huvuddelen av utkomsten).

Att göra en sådan uppspaltning inom handel och samfärdse är svårare. Samfärdseln (kommunikationerna till lands och vatten) fungerar ju till stor del som generator för samhällsutvecklingen. I detta fall synes det vara lämpligast bl a med tanke på tätortsanknytningen att föra samman stadsnäringarna handel, hantverk (i den specialiserade form som inte sker i hemmet) och sådan tillverkningsindustri som inte är knuten direkt till råvarukällan eller energiuttaget under en och samma rubrik - här har använts *handel*. Härifrån skiljs då sådana områden där produktionen (med bostadsbebyggelse och infrastruktur) är knuten till *råvaru- eller energiuttaget* (bergsbruk, skogsbruk o s v).

I vissa fall kan även anläggningar för försvar, förvaltning m m av det gemensamma samhället vara av sådan betydelse eller omfattning att de bör behandlas för sig. Dessa kan då här rubriceras som *politiskt-administrativa*. Detsamma gäller anläggningar för medborgarnas utbildning eller deras fysiska och psykiska hälsa. Dessa kan här samlas under rubriken *kulturellt-rekreativa* (undervisning, forskning, hälsovård, idrott, fritidsbebyggelse, turism, folkrörelserna etc).

Åtminstone inom vissa av dessa grupper kan kanske behövas en ytterligare nedbrytning för att materialet skall bli hanterbart för jämförelser.

För sökning kan även en grovsortering efter tidsaxeln underlättas. Exempelvis stenålder, bronsålder, äldre järnålder, yngre järnålder, medeltid, stormaktstid fram till 1700-tal, 1700-tal fram till c:a 1850, 1850 - 1900, 1900 - 1930, 1930 - nutid.

Under rubriken sökord kan den som vill ange viktiga och karakteristiska detaljer som finns inom området t ex hållristningar.

- Pos 18) Med tanke på hur detta register skall användas avses här i första hand det hot som riktas mot kulturvärdena från sådana åtgärder som regleras i de lagar som samlats under naturresurslagens paraply d v s naturvårdslagen, vägslagen m fl samt framför allt plan- och bygglagen. Är urvalsmotivet tillräckligt utförligt preciserat bör detta ge en ganska god uppfattning om hotets karaktär så att beskrivningen av hotbilden inte behöver bli så omfattande och detaljerad. När det gäller *förändringar och nytillskott* av bebyggelse och anläggningar som regleras enligt plan- och bygglagen bör dock framgå om kulturvärdet är så stort att det t ex utesluter varje form av ny bebyggelse. Enligt PBL-förslaget (se sid 716) bör området då skyddas med detaljplan, områdesbestämmelser eller naturreservat. Det bör även

observeras att *ändrade bruksformer* (borttagning av hägnader o dyl, skogsplantering, indragning av mjölk-bilen) kan utgöra hot mot kulturmiljön. Därtill förekommer givetvis också *direkta markåtgärder* (vid nybebyggelse och byggande av vägar, försörjningsledningar för el, vatten och avlopp liksom vid råvaruuttag, skogsplöjning och markberedning för skogsbruket). Kulturmiljöerna kan givetvis också påverkas av igenväxning och *åtgärder i skogsbruket* (avverkning, omförande av lövskog till barrskog) och av *ändringar av vattennivån* (grundvatten, avvattning och t ex vid kraftverksutbyggnad). I enstaka fall kan kanske hotet också bestå av ren *mekanisk påverkan* i någon form (slitage, nedtrampning).

- 19) Om någon del av området redan har fått ett långsiktigt skydd genom förordnande enligt naturvårdslagen, byggnadsminnesförklaring eller liknande anges detta. Under förutsättning att uppgifterna ajourhålls i fortsättningen kan givetvis också uppgifter från t ex den kommunala översiktsplanen föras in.
- 20) Finns andra bevarandebestånd i området anges detta: Riksintresse för naturvård med N, länsbokstav, löpnummer och namn, t ex N AC 25 2 Byske älv från Hobergsforsen vid HK till mynningen, eller riksintresse för friluftslivet med F etc, t ex F AC 01 Vindelfjällen.
- 21) Sträcker sig området in i annat län anges både kommun och län.
- 22) Koncentrerad beskrivning av området med tyngdpunkten på de kulturvärden som ger området dess riksintresse. Försök att lämna sådana upplysningar som gör det möjligt att förstå sammanhangen och de stora dragen i utvecklingen, undvik oväsentliga detaljer. Beskrivningen bör utgå från de naturgeografiska förutsättningarna (förhållandet till vatten, landskapstyp etc) och den kulturhistoriska bakgrunden.

Sedan bör det kulturhistoriska innehållet beskrivas i tidsföljd. Avslutningsvis kan också tillgängligheten tas upp. Varje beskrivning bör innehålla en sammanfattande, koncentrerad motivering för att just detta område valts ut som riksintresse - vad det är som ger det höga värdet och vad det är i miljön som kulturminnesvärden främst vill slå vakt om.
- 23) Utrymme för att ange t ex kvarstående oklarheter. Ytterligare inventeringar och utredningar kan behövas, avgränsningarna är kanske preliminära på grund av att dokumentationen är ofullständig o s v.
- 24) Här hänvisas till kartor och litteratur som kan ge utförligare information om områdets natur, historia m m eller om relevanta detaljer i detta.

REGISTERBLAD

3) 1985.10.15 (F 304)

- 22) Områdets huvuddrag Kuperat öppet landskap med bebyggelsen och stenröjda åkrar, delvis med stenmurar i kanterna, belägna på en höjdsträckning NV-SÖ. Betesmarken med lövträd och lövträdsdungar är lokaliserade till de lägre liggande partierna. NÖ och SV i området rinner två bäckar. Medeltida kolonisationsområde.
- Byn är omgiven av stora lövträd som ask, lind och lönn samt fruktträd. Den består av sex gårdar i radbyform belägna efter en bygata med mangårdarna på V sidan om vägen och fägårdarna bestående av långa ladugårdslängor på den Ö sidan om vägen. Vid laga skiftet 1901-1904 utflyttade en gård från den gamla tomten belägen i N delen av byn, varför bebyggelsen i denna del är något glänsare än den i S. Den S delen av byn har en ålderdomligare och mer enhetlig karaktär än den N, med tätare bebyggelsebild och likartade stora manbyggnader från 1700- och 1800-talen.

Sammanfattande värdetext En av regionens bäst bevarade radbyar med av laga skiftet relativt opåverkad bykärna. I södra delen ålderdomlig och enhetlig bebyggelse.

23) Anmärkningar

24) Källor: Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag, Eksjö kommun, mars 1985.

REGISTERBLAD

3) 1985.10.15 (N 30)

- 22) Områdets huvuddrag Området utgörs av en halvö i Kungsbackafjorden. Marken består omväxlande av åkermark och lövskogspartier. Partiet öster om slottet är tillsammans med Säro Västerskog det enda bevarade skogsavsnittet med ursprunglig prägel utefter hela Hallandskusten. Sydost om halvön finns strandängar. Väster om halvön ligger några holmar som använts till betesgång. Nordost om halvön finns ett skogsklätt höjdparti.
- Fornlämningsbeståndet utgörs av rösen och stensättningar i kustlägen och en husgrund från historisk tid.
- På halvön ligger Tjolöholms slott. Ett gods är känt på platsen sedan 1200-talet. År 1892 inköptes godset av stallmästare J F Dickson. 1898-1904 uppfördes den nuvarande huvudbyggnaden, ritad av arkitekt Lars Israel Wahlman. Byggnaden är uppförd i röd och ljusgrå granit i tudorstil och omges av en terrasserad trädgård med stenmurar av granit. Vid infarten till anläggningen uppfördes en grindstuga och en portanläggning med kraftiga murar och "vaktorn" i grå granit.
- 1903-04 uppfördes ett stycke från slottet en slottskyrka i engelsk gotik. Samtidigt uppfördes intill kyrkan en bostadsbebyggelse för gårdens anställda. Byggnaderna är goda exempel på nationalromantik. Förutom bostäderna inrättades här en sjukstuga, skola och samlingslokal.
- Mellan slottet och "byn" ligger ekonomibygnaderna och perifert några arbetarbostäder med ekonomibygnader och en jägmästarbostad samt arrendatorbostad med tillhörande ekonomibygnader.
- Slottsanläggningen ligger i ett välbevarat kulturlandskap med lövskogspartier omväxlande med åkermarker och vid denna finns en s k engelsk park.

Sammanfattande värdetext Stort gods av tidigmedeltida ursprung med komplett slottsanläggning från sekelskiftet 1900, uppförd i en konsekvent genomförd stilimitation och omgivande bebyggelse i nationalromantik med trädgårdsanläggning och kulturlandskap med bl a förhistoriska lämningar. Exempel på hur den framväxande industrialismens finansmän köpte upp gods och skapade en ny monumental miljö.

23) Anmärkningar

- 24) Källor: Bygd att bevara. Program för kulturminnesvård. Kungsbacka kommun. Del 2 Bevarandeförslag. Februari 1985.

